

Stát se umanutou aktivistkou mělo své výhody. Rozdělení na dobrou a zlou stranu barikády mě vytáhlo do boje proti „temným silám“. Přesvědčení o správnosti jednání mi pomáhalo i přes nezkušenost realizovat nápady, přemáhat strach z veřejného vystupování i z konfrontace s mocí a mocnými. Pohlcená pocitem naléhavosti situace a důležitostí tématu jsem díky adrenalinu v noci před akcí neusnula, což mi pomáhalo připravit happening do konce. Potřeba porozumět podstatě a účinkům akcí mi pomáhala překonat únavu a ostych a pozvat známé i neznámé účastníky do hospod a získávat je pro další spolupráci. Dlouho mě nenapadlo, že by to mohlo jít i jinak.

Asymetrická válka

Aktivista Václav Vašků přípravu akce přirovnává k dávným pocitům při přípravě k boji⁴⁸ – a happening svým způsobem boj je, i když se při takovém označení může leckterý aktivista-pacifista ošívát. Akci si můžeme představit jako zápas Davida s Goliášem, kdy David zůstává v bezpečné vzdálenosti, odkud střílí prakem. Organizátor si vytváří bezpečný prostor – odstup – humorem a střílí vtípem. Goliáše nemusí přímo složit k zemi, ale může ho ostřelovat a zasahovat, na což Goliáš musí reagovat. Je náročné udržet úsměv, když vás trefí do rtu, navíc vám nikdo neuvěří, že to nebolí. Zóna humoru ovšem není ani pouze pohodlná, ani zcela neprůstřelná. Aktér musí sebrat odvalu, čas, energii a jít do toho – což neznamená nebát se a jít, ale jít, přestože se bojí. Organizátor je ten, koho policisté legitimují, kdo žije s vědomím, v kdovíjaké protiteroristické složce na něj BIS schraňuje informace. Zároveň riskuje, že se akce nepovede, problému nepomůže a navíc bude odmítnut i on a jeho postoj, prostě nebude David, ale nula.

Nenahlížím na happening jako na něco nevinného a neškodného, ale jako na jeden z prostředků tzv. asymetrické války, což je vojenský výraz

⁴⁸ Fotograf a bývalý tiskový mluvčí Greenpeace Václav Vašků v jednom rozhovoru říká, že při spoustě akcí (myslí hlavně radikálnější typy, než bývají happeniny, ale pokud pořádáme happening, ve kterém konfrontujeme protivníka přímo, je jeho zkušenost přenosná) cítil mrazení v zádech a věří, že „[...] akce nesou nějakou archetypální zkušenost. Žijeme v době, kdy už nemusíme nasazovat život nebo zdraví pro dobrou věc a možná nám to chybí. [...] Lidi, kteří jdou do akce [...] a čekají na ráno, kdy přelezou plot a budou někde utíkat, aby vylezli na komín a podobně, se cítí tak, jako se možná cítili naši předkové, když se připravovali na nějakou rozhodující bitvu. Nevěděli, jestli to nedopadne špatně. Je to něco, co máme prostě v sobě, v genech a co se v té chvíli probouzí.“ Filip Pospíšil (ed.). *Umění protestu*. Praha: Rubato, 2013, s. 133.

pro boj mezi skupinami, které mají nesrovnatelné zdroje. V těchto střetech ovšem nemusí být znevýhodněná skupina bezmocná. Může se opřít například o znalost terénu a odhodlání – jako to dělali Indiáni v koloniálních válkách. Tuto paralelu používám pro „boje“ mezi zajištěnými institucemi a skupinami, které nemají stejné zdroje (peníze, materiál, lidi), protože obě strany mají své slabiny a silné stránky. Například ochranka budovy instituce může na happening vyslat deset policistů, kteří všem účastníkům prověří totožnost, čímž je znervózní a naruší průběh akce. Například pokud médiím dá vyjádření ministr, pak cokoliv řekne, bude otisknuto. Na jednu stranu se politici mohou zaštiťovat mandáty od občanů, na druhou stranu v současné době politická reprezentace ani státní instituce přílišnou důvěru většiny veřejnosti nemají. Na stranu třetí hodně lidí má tendenci věřit silnějšímu a přidávat se k němu (což zase může pomoci organizátorům happeningu, pokud na chvíli získají převahu). Instituce mají také delší životnost než skupiny aktivistů a mohou doufat, že je svou netečností či kličkováním unaví a rozloží, což se leckdy stane. Organizátoři happeningu bojují jinak: napadají slabá místa. Malá akční skupinka může připravit kvalitní akci během dvou dnů, protože přemýšlí a tvoří i mimo pracovní dobu, není zatížena schvalováním jednotlivých kroků shora. Na rozdíl od institucionálního kolosu ví, co se v rámci jejich skupiny děje. Instituce šíří své názory skrze mluvčí, nakloněná média a think tanky, ale happeningem se může na chvíli v daném tématu získat padesát procent mediálního prostoru.

Happenings nedělají jen aktivisté

Někdy ovšem happening nepořádají aktivisté, ale skupina, od které bychom to nečekali, například specialisté z Jaderné elektrárny Temelín, kterým byla situace s obléháním hranic a jejich pracoviště nepříjemná natolik, že se s ní rozhodli vyrovnat akcí (kartotéka s. 93). Akce typu happening organizují i politické strany, zejména ty menší, ve kterých je dost původně stranicky nezačleněných aktivistů a málo členů s mandáty – prostě nejsou veřejností vnímány jako součást establishmentu. Potíž s používáním happeningů „opačnou“ stranou je ta, že divák si na prvním místě nepokládá otázku, na co chtějí upozornit, ale proč to dělají. Když dělá happening politik, je větší riziko, že bude laciný, protože jedna z nejdůležitějších věcí je pro něj PR,⁴⁹ což se u aktivistů nepředpokládá (i když s PR profesionální organizace pracují také). Aktivista, který dělá věci jen proto, aby se zviditelnil, začíná být šaškem v negativním slova smyslu, (jde mu o život ega, ne o téma) a přestává být důvěryhodný. Ale politik pozornost veřejnosti potřebuje, protože se tak dostává na regál se zbožím a to mu pomáhá vyhrát volby. Proto, i když mi například akce slovenského poslance, který na výročí okupace '68 postavil Vasilu Biľakovi na zahrádku tank a namířil kanónem do okna, přijde na místě a vtipná, ptám se hned, zda chtěl především upozornit na téma

⁴⁹ PR – public relations, vztahy s veřejností, i ve smyslu „to, jak člověk vypadá“, či „aby to nějak vypadalo“ či „dát o sobě vědět“.

a podtrhnout svůj názor, nebo se zviditelnit a nahnat si body. Politici mají proto vyjadřování svého postoje akcí a priori ztížené.

U aktivistů většinou nepochybujeme, jestli myslí happening opravdově; nedělají to ani média. Zde se dostáváme k zajímavé otázce: proč to ti lidé – politici i aktivisté – dělají, co je jejich puzeň? Ke stereotypnímu černobílému vidění patří například přesvědčení, že politikům jde o PR a aktivistům o věc. Odpověď je jistě složitější, každému z nich může jít o různé věci. Například v kauze Opencard oponentům – aktivistovi i politikovi – vadí různé věci: jednomu vadí možnost být kvůli čipu v kartičce sledován, druhému samotný princip sledování lidí. Dalšímu vadí víc předražená zakázka (placená z jeho daní), navíc pro jistou firmu (a ne třeba pro jeho) a absence peněz v samotné MHD. Nebo že úředníci na nižších pozicích, kteří o věci vědí, mlčí ze strachu z vyhazovu, protože obvinění v této kauze padlo na obyčejného úředníka, a že tento přístup ke správě otravuje politiku i celou společnost. Aktivistům i politikům může vadit celý zaběhnutý systém plodící předražené a nesmyslné zakázky, které jsou připraveny na míru konkrétním firmám a které ve výsledku město navíc poškozují, a tak dále.

Motivace mohou být i skrytější: třeba politikům nakonec vlastně závidím, že si mohou beztrestně postavit dům v Prokopském údolí, kde bych taky chtěla bydlet, a chci, aby je někdo „chytil za flígr“. Nebo jdu ráda do konfliktů a bojů podílet se na velkých věcech a rozhodujících okamžicích. Když člověk vstoupí do veřejného prostoru a něco v něm vyvolá, vstupuje do silového pole, kde jde o moc. Mívá tendenci sám sebe přeceňovat a brát se příliš vážně: „Moje zkušenost i z občanské společnosti je, že člověk podléhá moci, i když žádnou nemá. Vstupuje do pole, které je zvláštní směsí příslibů, že může něco ovlivnit, něco být a stýkat se s důležitými lidmi. Už jen toto vědomí může stačit, aby ztratil soudnost.“ (Václav Němec, filozof) Motivací je spousta a rozhodně to není tak, že jedna patří politikům a druhá aktivistům; každý máme namíchaný vlastní koktejl. Pokud si to uvědomím a přiznám, pomůže mi to vyjasnit si svůj postoj, který bude plastičtější a důvěryhodnější, a nebudu se tak podílet na zjednodušování a dělení světa na dobrý a zlý.

Změna přístupu: moc a hra

Časem se ukázalo, že čerpání síly z umanutosti a záměru konat dobro může fungovat jako impulz pro rozhýbání, vkročení do akce, ale setrváváním v tomto přístupu se síly po čase vyčerpávají, a navíc člověk začíná podivně tuhnout a hořknout. Při soustředění se na nápravu zla může člověk pohlcovat právě ono zlo, které chce překonat svou vůlí k dobrému. Ale vůle nezná míru⁵⁰ a aktivista při umanutém přístupu k úkolu spotřebovává sám sebe (na rozdíl od politiků ve vyšších funkcích, kteří na to mají tým). Může sice mít pocit dobře odvedené práce, ale to nestačí k občerstvování a radosti, natož pak k objevení svých možností. Z neustálého podřizování

⁵⁰ Pedagožka Ivana Vostárková nás v seminářích upozorňuje na záludnosti volního přístupu v souvislosti práce s hlasem a obecně přístupu k tělu – tedy sobě – kdy nás přemíra vůle uvádí především do křeče.

svých kroků výsledku a setrvávání v pozici bojovníka asymetrické války plyne jen velká únava.

V asymetrické válce nemohu užívat stejné prostředky jako mí protivníci, protože je nemám. Aktivista Jan Piňos připomíná, že i jedinec se může postavit proti velkým silám, měnit osud a politický běh věcí tím, že vydá osobní a odvážné svědectví, ale jinými prostředky: „Naše reálné síly jsou proti systému nedostatečné. Když se mu budeme snažit vzdorovat početní silou, tak nikdy ničeho nedosáhneme. Je potřeba jít na to chytře.“⁵¹ Ve svých protestech (se zkušeností spíš z blokád a demonstrací než z happeningů) užívá k vyjadřování složité reality symboly. Prací s nimi, převrácením významů a situací, svět „systému“ přenáší jinam, jako to udělali jaderní fyzici (kartotéka str. 98), kteří nahradili zemědělský traktor, který používali rakouští aktivisté k zatarasení hranic, traktůrkem plastovým. Traktory, symboly mocných strojů a zdrojů jídla, byly najednou neškodné, „blokádníci“ jim vzali moc hračkou.

Tak mohu vytvářet vlastní území, vlastní hrací pole. Pokud takto přenáším moc, beru ji mocným a svým způsobem ji neutralizuji. Beru moc i samotné moci nad sebou i protivníkem. Zároveň tímto procesem nějakou získávám, přestávám být bezmocná. Rozdávám karty znovu a jinak a to mi dává možnost nastolit pravidla hry. Hra je „žolík“ – hrou můžeme reálně a přiznaně měnit své běžné jednání a tím i to, co se pokládá za neměnné – tedy leckdy nepřiznávaná a neuvědomovaná pravidla takzvané reality.⁵²

Moc a pravidla

Na první pohled to vypadá, že pravidla určují ti, kdo jsou u moci. Ta ale vyplývá z jejich pozice a do té se dostali především dodržováním pravidel,⁵³ jež určují mocenské tlaky, případně rigidní stav institucí. Možnost politiků ve vysoké funkci ovlivnit nastavená pravidla je menší, než se zdá. Návrh změny, se kterým ministr přijde, nejspíš začne žít svým životem a on nad ním bude mít jen omezenou kontrolu⁵⁴ (což se hodí mít na paměti,

⁵¹ Rozhovor s Janem Piňosem: Filip Pospíšil (ed.). *Umění protestu*, s. 92–93.

⁵² Z konzultací s J. Pilátovou, červen 2015. Odkazuje ke stati Victora Turnera: Týž. „Body, Brain, and Culture“. *Zygon*. 1983, nr. 3, s. 221–245.

⁵³ I když leckterí překračují ta oficiální pravidla, dodržují ta skrytá. Například veřejné losování, ve kterém je výherce předem daný, má jasná pravidla – musí se vyjednávat s těmi a podplatit tamty – a na místě se veřejně hraje na losování a tím na dodržování vnějších pravidel. Proslulý je karlovarský případ: „Termín karlovarská losovačka je spojený s výběrem stavební firmy pro výstavbu multifunkční karlovarské arény v roce 2007. Organizátor soutěže vybíral vítěze z uzavřeného osudí několik desítek sekund, zatímco ostatní lístky vytáhl podstatně rychleji. Losující to komentoval, že jsou lístky slepené a nemůže je v osudí oddělit. Přihlížející notářku mužovo počínání rozesmálo.“ „Trest pro Karlovy Vary za ‚losovačku‘...“ [online]. *lidovky.cz*. 4. 9. 2014. [cit. 25. 5. 2015]. Dostupné z: <http://ldvk.cz/wZT>.

⁵⁴ Z britského seriálu *Jistě, pane premiére*, díl *Vítězství demokracie*: „Bernard: Co když na tom bude premiér trvat? Sir Humphrey: V tom případě postupujeme podle čtyřfázové strategie. Bernard: Co je to? Tajemník MZ: Standardní reakce našeho ministerstva zahraničí pro období krize, v 1. fázi odpovíme, že se nic nestane. Sir Humphrey: Ve 2. tvrdíme, že se něco stát může, ale my s tím nesmíme nic dělat. Tajemník MZ: Ve 3. připustíme, že něco by se s tím možná dělat mělo, ale my s tím nic dělat nemůžeme. Sir Humphrey: A ve 4., že něco jsme s tím dělat mohli, ale teď už je pozdě.“ *Jistě, pane premiére* [film]. Režie Sydney Lotterby. UK: BBC, 1985.

když po takovém člověku chci, aby něco prosadil). Moc sama o sobě se tedy nemusí týkat možnosti pravidla ovlivňovat. Skutečnost, že pravidla udává někdo jiný, není pro politika nic zvláštního, ale není zvyklý je přijímat z občanských pozic. Ovšem v happeningu, jelikož vstupují do světa hry, kde to funguje jinak, udávám pravidla právě já. Určuji s kým, kde a kdy se hraje – jsem to já, kdo přichází připraven a ustavuje novou situaci:

Při předávání Nobelovy ceny za literaturu Václavu Klausovi jsme, díky slavnostnímu oblečení, květinám a diplomu, prezidenta a jeho ochranku na chvíli zmátli a získali čas pro provedení ceremonie, při které se prezident rozzářil jako sluníčko. Poté, co prohlédl, že je Nobelova cena pouze regionální, nás nechal se slovy „Co je to za nedůstojné šašky? Zrušte to!“ vytlačit bodyguardy.

I když jsme byli vytlačeni, prezidenta jsme přehráli, protože jsme ho nachytali při dětské radosti z pochvaly a následné absurdní reakci „Zrušte to“. Situace pro nás byla připravena – seděl za stolem a přijímal na své autogramiádě fanoušky, čili byl nastaven na přijímání, nemohl utéct nebo situaci ignorovat a musel reagovat. Vyvolání reakce je to, o co v happeningu jde a není samozřejmé, že se to vždy podaří. Výzvou pro nás potom je nejen akci takto nachystat, ale pak ji i ustát. Ne vždy je protivník tak vděčný objekt, jakým byl bývalý prezident.

Možnost udávat pravidla je různá. U Eklpointů (kartotéka str. 74) členové hygienické stanice rozdávající před sněmovnou poslancům sáčky na zvracení byli na hru nachystáni a její pravidla znali, ale poslanci se museli orientovat za pochodu. Na první pohled záleželo na nich, jestli se zúčastní a kolik času ve hře stráví, jenomže zrovna u sněmovny poslance oslovuje kdekdo, a ti si proto pochopitelně tvoří obranné mechanismy a chtějí jen projít. Pokud chci, aby někdo na mou hru zareagoval, potřebuji ze všeho nejvíc vytvořit prostor a čas na přijetí pravidel. Myslím tedy na dvě zásadní pravidla: krom času a prostoru na naladění je to samozřejmě srozumitelnost, aby měl šanci chytit, o co jde. Pravidly vymezují existenci hry, ke které přizývám, jednáním ve své úloze nabízím úlohu druhému a dodržuji střídání tahů: teď hraji já, teď hraješ ty.

Možnosti času a prostoru bývají podstatně otevřenější, když se nejedná o akci konfrontační, ale přátelskou, kde si čas a prostor určujeme zcela sami (nemusíme lovit poslance apod.) a účastníci pak mají i bezpečnější prostředí pro své jednání:

Průvod s ikonou Václava Klause procházel Václavským náměstím. Kolemjdoucí měli příležitost se zastavit, zaposlouchat se do slavnostního chorálu Klausieison, prohlédnout žádost o svatořečení podloženou důvody a rozhodnout se, zda budou diváky, průvodu se zúčastní nebo půjdou dál. Jezdec na koni s Klausovým obličejem kynul na všechny strany a nakonec převzal a sám si nasadil svatozář. V jednu chvíli byli účastníci vybídnuti k pokleknutí a hození atributu světce – propisky – na světce. I k tomu se mohli a nemuseli přidat.

Nobelova cena pro Václava Klause, Pražské fórum, 2012